

***Розбудова організаційної структури та діяльність
націоналістичного підпілля на Волині в 1939–1941 рр.***

Початок Другої світової війни ОУН зустріла ослабленою. Основним фронтом боротьби для націоналістів стала радянська тоталітарна система. В цій боротьбі використовувались будь-які засоби без огляду на їх моральність або невиправдану жорстокість.

На Волині ОУН успішно створювала перші бойові сотні, що стало можливим через природні особливості краю (наявність великих лісових масивів, важкодоступні заболочені території) та лояльність місцевого населення. Щоправда, місцевий осередок націоналістів зазнав відчутних втрат під час проведення передвоєнних паціфікаційних акцій польської влади, а пізніше — в ході бойових дій. Все ж знищити ОУН в регіоні ні польській, ні радянській владі не вдалося. Попри вихід кількох тисяч націоналістів до Генерального губернаторства й початкову розгубленість керівництва ОУН, на території УРСР залишилося, за різними оцінками, від 10 до 44 тис. підпільників і симпатиків ОУН¹.

Складна ситуація, що виникла в організації у зв'язку із розколом та репресіями радянської влади, вносила безлад у роботу націоналістичного підпілля. Масові арешти провідних діячів в краї розірвали й без того хиткі зв'язки з керівництвом. Відсутність вказівок, неможливість координації дій та нерозуміння, як необхідно діяти в нових умовах, поставили першочерговими завданням відновити мережу ОУН за рахунок звільнених із тюрем активістів організації та нових місцевих кадрів.

У вересні-жовтні 1939 р. організаційну роботу на Волині започаткував із власної ініціативи Іван Скопюк. Засуджений в 1934 р. польським судом до 10 років тюремного ув'язнення, він змушений був перейти на нелегальне становище відразу після звільнення².

Використовуючи особисті знайомства, він відновив осередки організації в селах неподалік від Луцька: Піддубцях, Заборолі, Жидичині, Княгиніні, містечку Ківерцях. Кількісний склад організації невпинно зростав. Важливим завданням стало відновлення зв'язку із Львівським проводом, який міг забезпечити зв'язок з центральним проводом, надати інструкції з організації підпілля, визначити завдання на ближчий час.

У налагодженні контакту Скопюку допоміг житель с. Зміїнець Олександр Дитьковський, який виконував роль зв'язкового між Луцьким проводом ОУН і Крайовою ексекутивною. В грудні 1939 р. він передав І. Скопюку адресу Євгенії Могильницької-Ткачук, яка тимчасово проживала у Володимир-Волинському і була представником Львівського крайового проводу. І. Скопюк відрядив до неї власного представника — Зінаїду Бахову, яка домовилась про зустріч в січні 1940 р. Зустріч

відбулась в с. Вишків у будинку Фоми Кушніра. В результаті переговорів І. Скопюк отримав рекомендації поширити організаційну роботу на всю територію Волині, організувати військову підготовку низового членства, налагодити контакт з Богуславським в Ковелі, Сторозумом в Кременці та націоналістичним підпіллям на Рівненщині. Він отримав паролі та адреси явочних квартир і встановив контакт між розрізненими осередками ОУН. Отже, він виконував роль координатора і фактичного голови проводу на Волині, йому підпорядковувались керівники місцевих осередків ОУН. На Горохівщині, Володимир-Волинщині і Ковельщині це були Ананій Закоштуї і Лук'ян Гураль, Кременеччині — Сторозум, Ровенщині і Костопольщині — Володимир Робітницький та Сергій Качинський, Дубенщині — Петро Душак. Загальними зусиллями вдалося не лише відновити мережу ОУН на Волині, а й значно збільшити чисельність організації³.

У березні 1940 р. стан організаційних справ на Волині виглядав наступним чином: Луцький окружний провід охоплював 100 сіл, в яких нараховувалося від 250 до 300 дійсних членів ОУН з озброєнням 50 одиниць зброї і касою в 20 тис. руб.; Ровенський окружний провід: відповідно 50 сіл, 150 дійсних членів, 5 тис. руб., 30 одиниць зброї; Дубенський окружний провід: 40 сіл, від 130 до 150 дійсних членів, 6 тис. руб., 30 одиниць зброї; Костопільський окружний провід — 30 сіл, 100 дійсних членів, кількість зброї і фінансів невідомі⁴. Таким чином, на Волині діяло близько 700 дійсних членів ОУН, націоналістичне підпілля було створено в 220 селах з озброєнням 130 одиниць.

Внутрішньопартійне протистояння в ОУН і спроби підпорядкувати низове членство спонукали С. Бандеру до активних дій. З найкраще вишколених у військовому відношенні бойовиків були сформовані ударні (пробоеві) групи чисельністю від 5 до 20 осіб, які мали створити повстанські та диверсійні загони. Ці підрозділи поділялися на дві частини. Перша мала організаційне призначення на території України, а друга, менш чисельна, — здійснювала охорону при перетині першою кордону й одразу ж поверталася назад⁵. Пріоритетним напрямком руху цих підрозділів стала Волинь, оскільки місцева організація понесла найбільш відчутні втрати кадрового складу, а вплив проводу тут був мінімальний.

Перша група вирушила з Генерального губернаторства в середині січня 1940 р. і перетнула кордон в районі Кристинополя біля с. Бендюги. Пройшовши замерзлим Бугом, 12 бойовиків, очолювані підпільником С. Пшеничним, мали через Сокальщину пройти на Волинь. Ця спроба виявилася невдалою. В результаті бою з радянськими прикордонниками частина оунівців загинула, а решта потрапила в полон. Протягом кількох наступних днів через кордон успішно пройшла ударна група на чолі з І. Клімівим ("Мармаш", "Легенда"). Його відділ успішно дістався до Галичини, а потім на Волинь, де замінив знищену групу С. Пшеничного. До 20 березня 1940 р. в Україну перебазувалася частина провідних

кадрів ОУН, які на місці мали визначити прерогативи організаційної роботи на найближче майбутнє. Планувалося, що новоприбулі кадри стануть організаторами штабів національного повстання на території Галичини та Волині⁶.

Основними завданнями, які стояли перед членами організації на території УРСР, були наступні: протягом двох місяців ознайомитися з територією, скласти чітке уявлення про наявність повстанських сил і зброї, з'ясувати настрої місцевого населення, його ставлення до ОУН і можливої зміни влади. Передбачалося, що основну підготовчу роботу крайові повстанські штаби завершать до середини травня 1940 р., після чого у повній бойовій готовності очікуватимуть на сигнал від проводу. Однак реальна ситуація була набагато складнішою, ніж це здавалося краківським лідерам ОУН.

В березні 1940 р. до І. Скопюка звернувся Костянтин Шверда з с. Забороль і повідомив, що з ним шукає зустрічі представник Центрального проводу на псевдо "Нидзя". Він прибув від імені І. Климів та домовився про їхню зустріч на березі річки Стир під Берестечком.

Розмова з І. Скопюком переконала І. Климів у необхідності впорядкування організаційної структури ОУН на Волині. Він запропонував створити в кожному населеному пункті первинну організацію — "трійку" або станичний провід — "п'ятірку" в складі станичного провідника, заступника станичного провідника, референта з військової підготовки, громадського референта та розвідника. Пропонувалося зменшити активність в справі залучення до ОУН нових членів у зв'язку із небезпекою розконспірації всієї мережі підпілля в разі їхнього арешту або проникнення агентів НКВС. Климів наголошував на необхідності регулярного проведення занять з політпідготовки, військової справи та медицини. Важливим завданням залишалося проведення диверсійної роботи, збору коштів на бойовий фонд ОУН⁷.

Інструкції, отримані І. Скопюком від Центрального проводу, передбачали формування диверсійно-терористичних груп для діяльності в тилу Червоної армії в разі початку німецько-радянської війни. Загалом пропонувалося створення трьох таких підрозділів: 1-а підгрупа повинна була забезпечити диверсії на автошляхах, мостах, пошкодити лінії електропостачання та зв'язку, 2-а — унеможливити роботу залізничного транспорту, 3-я — знищити радянський та партійний актив згідно раніше підготовлених списків⁸.

Для координації дій та встановлення чіткої системи звітності перед Центральним проводом І. Климів запропонував створити чотири окружні проводи ОУН на Волині: Луцький (в межах колишнього Луцького повіту) під назвою "Модест", Дубенський (в межах Дубенського повіту) — "Бульба", Ровенський (в межах Костопольського і Ровенського повіту) — "Гора", Володимир-Волинський (в межах Горохівського, Володимирського і

Ковельського повітів) — "Владко". Територія окружних проводів визначалася станом організаційних справ (чим менше осередків ОУН — тим більша територія)⁹.

Передбачалось також створення первинних організацій ОУН на Поліссі та українських землях, що відійшли до Білорусії (Берестейщина, Пінщина). Таким чином, підпільна мережа поширювалася з півдня на північ Волині, поступово охоплюючи все більше населених пунктів¹⁰.

Підтримка зв'язку між осередками організації здійснювалася за чітко визначеними маршрутами. Перший: "Модест" — "Бульба" — "Гора" (Луцьк — Дубно — Кременець); другий: "Модест" — "Ярмарок" — "Корець" (Луцьк — Ровно — Корець); третій: "Модест" — "Леся" (Луцьк — Ковель); четвертий: "Модест" — "Владко" (Луцьк — Володимир-Волинський); п'ятий: "Модест" — "Копальки" — "Сарни" (Луцьк — Костополь — Сарни); шостий: "Модест" — "Сокаль" (Луцьк — Сокаль). Було визначено осіб, які мали виконувати роль зв'язкових, шифри та коди для листування, час, необхідний для подолання маршруту¹¹.

Важливим завданням Луцького окружного проводу стала організація нелегального переходу кордону для членів ОУН, які мали пройти спецпідготовку на території німецького рейху або намагалися уникнути арешту органами НКВС. Ця робота була покладена на Олексія Степаненка. Спочатку збиралася невелика група в 10-15 осіб неподалік с. Жидичин, яку переправляли човнами через р. Стир між селами Княгинино і Німецьке. На протилежному березі проводився інструктаж під час якого присутніх попереджали про дотримання суворої конспірації. Робився огляд особистих речей. Заборонялося мати будь-які документи, фотокартки, пропагандистську літературу. Дозволялось нести зброю, але її застосування допускалося лише в крайньому випадку для захисту власного життя. Після детального ознайомлення з правилами поведінки група у супроводі провідника рухалась в напрямку с. Усичи, де потрапляла до А. Закоштуя, який виводив її до кордону. Загалом було сформовано 4 таких групи. Провідником перших двох був І. Скопюк, а двох наступних — О. Степаненко¹². Великі втрати серед нелегалів під час перетину радянсько-німецького кордону примусили відмовитись від такої практики в 1941 р.

Важливу роль відводили агітаційно-пропагандистській роботі. З метою більшої її ефективності членам організації рекомендували вступати до комсомолу, партійних організацій по можливості ставати радянськими державними службовцями. Важливим завданням для членів підпілля було вивчення радянської літератури, як наукової так і художньої. Це робилося для того, щоб краще зрозуміти прагнення і ментальність населення, підлаштувати плани на майбутнє під радянську дійсність, знайти слабкі місця ворожої пропаганди і відповідно посилити власні аргументи.

Активність організації не залишилися поза увагою НКВС. Радянські спецслужби отримували повідомлення від власної закордонної агентурної

мережі про підготовку націоналістами загального повстання, яке планувалося на квітень-травень 1940 р., і тому діяли негайно і рішуче. Основного удару зазнали підпільники у Львівській, Тернопільській, Рівненській і Волинській областях. Було заарештовано 658 членів ОУН, серед яких шестеро членів Крайової ексекютиви, члени обласних і районних проводів. Оперативно-чекістські заходи проводилися постійно. В грудні 1939 р. Волинській провід втратив 30 активних членів ОУН арештованими. Було вбито районного провідника Мефодія Микитюка і підрайонних провідників Юрія Марченко та Івана Гайдюка. Однак ці втрати не були такими відчутними, і мережа швидко відновилася. Та в результаті активних дій НКВС у другій половині 1940 р. було повністю знищено Володимир-Волинський надрайонний провід, арештовано майже весь провід Устилузького району¹³.

Значно погіршилось становище ОУН після перехоплення органами НКВС зв'язкового від краківського Револуційного проводу Т. Мельника. У нього були вилучені детальні інструкції для крайової ексекютиви. Ці документи свідчили про підготовку загального повстання на осінь 1940 р. Пізніше затримано "інспектора" від бандерівського проводу "Максима", який під час допитів надав розгорнуту інформацію про керівництво підпілля та розшифрував знайдені при ньому записи. Ця інформація дала можливість провести нову масовану атаку на ОУН. Було розкрито 96 націоналістичних груп і низових організацій, арештовано 107 провідників різного рівня, 1108 підпільників, захоплено 2070 гвинтівок, 43 кулемети, 600 револьверів, 80 тис. набоїв та інше військове спорядження¹⁴.

Негативно відбилосся на роботі Волинської організації протистояння між С. Бандерою та А. Мельником. Центральний провід перестав бути авторитетом для значної частини низового членства. І. Климів був представником бандерівського проводу ОУН і тому докладав великих зусиль, поширюючи агітаційно-пропагандистську роботу у волинських осередках ОУН. Поширювалась література, що заплямовувала мельниківців як зрадників і представників німецьких спецслужб, проводились індивідуальні бесіди з керівним складом місцевих організацій, під час яких вимагали визначитись, до якої ОУН вони себе відносять. Ситуація поступово загострювалась. Тиск відчували всі члени націоналістичного підпілля. Відмова визнати зверхність бандерівського проводу означала поставити під загрозу власне життя.

Восени 1940 р. І. Климів видав розпорядження знищувати всіх, хто співпрацює з НКВС або може становити загрозу для ОУН. Поширились теракти проти членів організації. Першою жертвою помсти стала жителька с. Піддубці Любов Дарницька. Санкцію на вбивство дав І. Скопюк, підозрюючи її в співпраці з НКВС, не дивлячись на відсутність прямих доказів і те, що вона була нареченою С. Качинського, активного організатора осередків ОУН на Ровенщині. Загалом в документах НКВС

лише у Волинській області з червня по грудень 1940 р. зафіксовано 16 випадків, пов'язаних із вбивствами та замахами на зрадників та радянських активістів¹⁵.

Зростало напруження і у взаємостосунках між І. Климівим та І. Скопюком. Приводом до погіршення відносин стала заява І. Скопюка про збереження нейтралітету в справі визнання С. Бандери провідником ОУН. Він хотів вислухати аргументи обох сторін і лише після цього прийняти рішення. Суперечки викликало й питання про необхідність релігійної пропаганди серед членів організації. І. Скопюк категорично відмовився виконувати це розпорядження І. Климіві, вважаючи ставлення до релігії справою особистою і не терплячою втручання ззовні. Між ними ширилась неприязнь. Хоча Климів і призначив І. Скопюка провідником ОУН на Волині, але Володимир-Волинську організацію підпорядкував собі.

Необхідність визначитись, до якого проводу пристати, стала нагальною потребою. З ініціативи І. Скопюка в жовтні 1940 р. була скликана нарада керівників волинських окружних проводів ОУН. Вона відбулась в с. Княгинино в будинку Миколи Королюка. Серед присутніх були Микола Колтонюк ("Щупак"), Володимир Робітницький ("Степан"), Соловей ("Пташка"), Ананій Закоштуй ("Василь"), Степан Мазурець ("Сатана"), Степаненко ("Коцмолюк"), Борис Пукса ("Бурбурун"). Між ними виникла запальна дискусія. І. Скопюк закликав до збереження нейтралітету, вважаючи розкол в ОУН боротьбою за владу, а взаємні звинувачення надуманими. А. Закоштуй підтримував Революційний провід, вважаючи позицію А. Мельника зрадницькою. В результаті було прийнято рішення про збереження зв'язку із Климівим, тобто бандерівським проводом, але до остаточного з'ясування обставин не виконувати його інструкцій. Одночасно рішенням наради було сформовано Волинську крайову ексекутиву ОУН в складі: провідник — І. Скопюк, заступник провідника — С. Мазурець, організаційний референт — А. Закоштуй, військовий референт — Соловей, адміністративно-фінансовий референт — М. Колтонюк, громадський референт — В. Робітницький¹⁶.

Було прийнято рішення повідомити листом І. Климіві про результати наради. Письмова відповідь прийшла на початку листопада 1940 р. "Мармаш" категорично засудив позицію Волинської крайової ексекутиви і її рішення про збереження нейтральної позиції до Революційного проводу. Поряд з тим він схвалював ініціативу створення керівного органу і пропонував продублювати крайову ексекутиву запасною. Таку необхідність І. Климів пояснював масовими арештами членів ОУН і небезпекою втрати зв'язків з низовими ланками організації в разі знищення діючого проводу. Оскільки позиція більшості волинських керівників ОУН залишалася невизначеною, пропонувалося в грудні 1940 р. провести розширене засідання крайової ексекутиви з його участю і прийняти виважене рішення.

Нарада відбулась в кінці грудня 1940 р. на хуторі біля с. Антонівка. Дискусія з І. Климівим переросла в ультимативні вимоги визнати С. Бандеру провідником ОУН. В разі прийняття іншого рішення "Мармаш" погрожував відсторонити всіх незгідних від роботи і взяти керівництво у власні руки. Непоступлива позиція І. Скопюка спровокувала звинувачення на його адресу у небажанні виконувати розпорядження Центрального проводу в частині релігійної пропаганди та ін. Результатом суперечки стала заява І. Скопюка про добровільне зняття повноважень та вихід з ОУН¹⁷.

Намагаючись розрядити обстановку, Климів запросив Скопюка до іншої кімнати, де у приватній розмові закликав його не гарячкувати і запропонував йому роботу в будь-якому іншому проводі на посаді організаційного референта або в Центральному проводі за кордоном. Скопюк вирішив виїхати, хоча згоди на посаду не дав. Таким чином, контроль над крайовою ексекутивною перейшов до Революційного проводу¹⁸.

Перебравши на себе всі зв'язки Скопюка, Климів отримав санкцію Центрального проводу на його вбивство. Замах планувалося здійснити в січні 1941 р. Знищити передбачалось також його заступника С. Мазурця, але ці плани не були реалізовані у зв'язку із арештом І. Скопюка 7 січня 1941 р. Він розділив долю сотень засуджених військовими трибуналами націоналістів і був розстріляний 30 липня 1941 р.¹⁹

Згідно поширеному у 1941 р. наказу, складеному невідомим оунівцем з нагоди смерті провідника ОУН-б на ПЗУЗ В. Робітницького, за період 1939–1940 рр. в тюрмах було знищено органами НКВС близько 9 тис. активних членів організації²⁰.

Процес формування структури ОУН на Волині був тісно пов'язаний із новими реаліями життя в умовах радянської дійсності. Висока професійність органів держбезпеки УРСР ставила під сумнів можливість реалізації програмних документів організації стосовно підготовки та початку збройного виступу. Розгалужена радянська агентурна мережа всередині ОУН зводила нанівець всі зусилля, спрямовані на розбудову підпілля, забезпечення ефективного функціонування низових клітин організації.

Можна стверджувати, що без належного розвідувального й контррозвідувального забезпечення націоналістичний рух був приреченим на швидку поразку й цілковите знищення. Перші спроби створити розвідувальну спецслужбу відносяться до періоду діяльності УВО, хоча, як окремий орган Служба безпеки (СБ) ОУН, сформувалась в лютому 1939 р. з ініціативи керівника Крайової ексективи ОУН на ЗУЗ М. Трубаша ("Грабовський")²¹. Очолив її Борис Рибачук. Проте вже 20 березня 1939 р. у Львові під час проведення в Національному музеї Конгресу українського студентства він був заарештований. На цьому процес формування СБ призупинився²².

Оперативні потреби, пов'язані із початком Другої світової війни, стимулювали створення спецслужби у 1940 р. Тому на вже згаданому

краківському ВЗ ОУН формується Служба безпеки ОУН-б. До її складу увійшли провідні члени організації морально та психологічно підготовлені для виконання спецзавдань. Головою СБ став М. Лебідь, а його заступником — М. Арсенич. Крім того були залучені І. Равлик, Є. Врецьона, В. Турковський, П. Федорів, Я. Пришляк, Г. Пришляк²³.

Виключна роль СБ в структурі ОУН-б знайшла відображення у концепції державного будівництва. Передбачалося перетворити її у майбутньому на державний орган влади. В кожному районі та невеличких містечках мали запроваджуватися посади керівників Служби безпеки, які разом з районними провідниками планували створити нову адміністрацію і налагодити мирне життя. При СБ мала діяти поліція, до складу якої входили три відділи: 1) розвідувально-слідчий; 2) кримінальний; 3) порядковий. Отже основною метою СБ у майбутньому мала стати державотворча діяльність з явними й таємними функціями контролю²⁴.

Мельниківська організація теж планувала формування подібної структури. Були створені підрозділи спецпризначення в складі військової та розвідувальної референтур під керівництвом полковника армії УНР Романа Сушка. Серед основних завдань цих структур ставилося знищення лідерів руху С. Бандери, але ефективність роботи була вкрай низькою²⁵.

Події осені 1940 р. поставили ОУН перед необхідністю відновити крайову езекутиву (КЕ) та місцеві осередки. Посаду провідника КЕ знову очолив Д. Мирон, а до її складу ввійшли: К. Цмоц — заступник провідника, О. Луцький — керівник Станіславської обласної організації ОУН, І. Климів — лідер ОУН на Волині, Ю. Гуляк — провідник Тернопільської обласної організації ОУН. Структура організації у черговий раз почала відновлюватися. Однак ці процеси тривали недовго. Наприкінці грудня 1940 р. НКВС розпочала операцію з остаточної ліквідації націоналістичного підпілля²⁶.

Револьюційний провід С. Бандери віддав наказ посилити конспірацію, відсторонити від роботи в організації всіх, хто потрапив в поле зору НКВС. Існували вказівки фізично знищувати членів та симпатиків ОУН, які порушували партійну дисципліну і нехтували цими вимогами. Більшу частину провідного та рядового членства вирішено було переправити на територію Генерального губернаторства. З цією метою формувались групи чисельністю від 10 до 200 осіб. Всі вони були озброєні легкою стрілецькою зброєю і намагалися прорватись через кордон. Радянські джерела фіксують за період зими 1940–1941 рр. вісімдесят шість таких спроб. ОУН стверджувала, що їх було більше ста. Отже, можна припустити наявність вдалих спроб переходу кордону (без втрат)²⁷.

Таким чином процес становлення організаційної структури ОУН на Волині в умовах радянізації відбувався поступово і з великими труднощами. Ініціатором відновлення та розширення мережі осередків організації в регіоні став І. Скопюк. Використовуючи особисті зв'язки

Йому вдалося налагодити контакт із активістами ОУН на Волині, відновити контакт із Крайовим проводом. Небажання визнати зверхність проводу С. Бандери призвело до усунення І. Скопюка від організаційних справ та підготовки його вбивства. Керівником Волинського проводу став І. Климів, який основну увагу звернув на збереження кадрового складу організації шляхом переправлення активних членів ОУН на територію Генерального губернаторства.

¹ Патриляк І. Тактика і стратегія українських націоналістів на початковому етапі Другої світової війни / Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси. За К. — 2005. — С. 15.

² Архів УСБУ у Волинській області. Кримінальні справи. Скопюк І. В. Спр. 6824-ФП. — Арк. 5.

³ Там само. — Арк. 336-353.

⁴ Архів УСБУ у Волинській області. Кримінальні справи. Павлусь Й. Ф. Спр. 6824-ФП. — Арк. 135.

⁵ Патриляк І. Вказ. праця. — С. 19.

⁶ Там само. — С. 20.

⁷ Архів УСБУ у Волинській області. Кримінальні справи. Скопюк І. В. Спр. 6824-ФП. — Арк. 95.

⁸ Там само. — Арк. 98.

⁹ Там само. — Арк. 99.

¹⁰ Там само. — Арк. 261.

¹¹ Там само. — Арк. 225.

¹² Там само. — Арк. 168-169.

¹³ М. Кучерепа, В. Вісин. Волинь: 1939-1941 рр. — Луцьк, 2005. — С. 116.

¹⁴ Патриляк І. Вказ. праця. — С. 23.

¹⁵ Архів УСБУ у Волинській області. Кримінальні справи. Скопюк І. В. Спр. 6824-ФП. — Арк. 488.

¹⁶ Там само. — Арк. 422-425.

¹⁷ Там само. — Арк. 425-426.

¹⁸ Там само. — Арк. 182.

¹⁹ Там само. — Арк. 429.

²⁰ Наказ №3 з нагоди смерті провідника ОУН на ПЗУЗ Володимира Робітницького (без підп. і дати). Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. - 3833. — Оп. 2. — Спр. 3. — Арк. 36.

²¹ Антонюк Я. Діяльність СБ ОУН на Волині. Луцьк, 2007. — С. 5.

²² Досьє на службу безпеки ОУН // www.agentura.ru.

²³ Веденєєв Д., Сгоров В. Меч і тризуб. // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКДБ-КГБ. — №1/2 — К., 1998.

²⁴ Веденєєв Д. Підпільна діяльність ОУН в Західній Україні у 1939-1941 роках. // Історія України. — 2001. — №12 — березень.

²⁵ Веденєєв Д., Биструхін Г. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА (1920-1945). — К.: Генеза, 2006. — С. 408.

²⁶ Андрусів І., Француз А. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939-1959). Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Рівне, Івано-Франківськ, 2001. — С. 20.

²⁷ Ткачук А. В. Перед судом истории. Сотрудничество германских фашистов и украинских националистов в годы Второй мировой войны и борьба против них советских органов государственной безопасности. — К, 2000. — С. 70-71.